

javaslat a fiatal felnőttek speciális csoportjának létrehozására

Az utóbbi időszakban hazánkban is intenzívebbé váltak azok a kutatások, amelyek a fiatal- és a felnőttkor közötti fiatal felnőtt bűnelkövetőket helyezik reflektorfénybe. A fokozott érdeklődés elsősorban a büntetőjogi kodifikáció mentén tapasztalható, a fiatal felnőttek sajátos kriminális magatartására, személyiségük tipizálható tulajdonságaira választ kereső bűnözéskontroll modernizálási szándékának tulajdonítható. Ugyanakkor ebben a témakörben a büntetés-végrehajtási jog és a pedagógia szakembereinek az utóbbi évtizedekben elért kutatási eredményei is jelentősek.

Nemzetközi és hazai tapasztalatok azt mutatják, hogy a személyiségközpontú büntetés-végrehajtás szempontjából nem előnyösek a merev életkori szabályok.¹ „A hatályos Btk. nem ismeri a fiatal felnőtt bűnelkövetők kategóriáját. Ezzel szemben csaknem valamennyi európai ország büntetőjoga bevezette a 18 – 21/23/25 éves elkövetői körnek a felnőttektől elkülönülő büntetőjogi megítélését.”² A nemzetközi kriminálpolitikai ajánlások is egyöntetűen szorgalmazzák a „fiatal felnőtt” életkori kategória bevezetését. „Az eltérő büntetőjogi megítélés alapja az elmúlt évtizedek fejlődéslélektani és szociológiai kutatásainak eredménye, amely szerint a 18. életév nem jelent pontos határt a fiatalkor és a felnőttkor között. Az ember testi-lelki fejlődése a személyiségtől és a szociális környezettől is függő folyamat – éles határok nélkül. Az elmúlt évtizedek fejlődéslélektani vizsgálatainak eredményei azt is igazolják, hogy a személyiségfejlődés kitolódik, a fiatalok egyre később válnak mind személyekben, mind anyagilag önállóvá. A szocializálódás folyamata ma már elhúzódhat egészen a 25. életévig.”³

A fejlődéslélektani kutatások fenti eredményei mellett azonban a jogalkotónak arra is tekintettel kell lennie, hogy ez a korosztály a bűnözésben mind az elkövetői, mind az áldozati oldalon az átlagnál erőteljesebben képviselteti magát. E szempontokra tekintettel a hazai Btk. tervezet a fiatal felnőtt kategória felső határát a huszonegyedik életévben jelöli meg. Egyidejűleg a hazai büntetés-végrehajtásnak is meg kell kezdenie a korábbi kutatások eredményeinek a felhasználásával ennek a korcsoportnak speciális csoportképzését, klasszifikálását a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során.

¹ Lőrincz József: A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása. Citoyen Kiadó, Budapest, 1998. 245. p.

² Csúri András: A fiatal felnőtt életkor mint büntetőjogilag releváns életszakasz. Doktori értekezés. Kézirat. 2008. 165. p. – Idézi Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának reformja hazánkban. Rendészeti Szemle, 2008/7-8. szám 16-17. p.

³ Csúri András: A 18 és 21 év közötti bűnelkövetők felelősségre vonásának szabályozása a német büntetőjogban. In: Bizonyítékok. Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára. Pécs, 2006. 108. p.; Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. – bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/fk-koncepcio.doc. (Letöltve: 2009. március 21.)

Tanulmányom elkészítésére azok, az elítéltek körében eltöltött több éves tapasztalataim inspiráltak, melyeket a Budapesti Fegyház és Börtönben nevelői munkám során gyűjtöttem. További kiindulópontot jelentett a büntetés-végrehajtási szervezet „Felelősen, felkészülten” című fejlesztési programja. Mivel a fiatal felnőttkor eddig a magyar büntetőjogban külön szabályozásra nem került, így a büntetés-végrehajtáson belül sem jelentkezett – a korábban említett kutatások eredményeinek ellenére – az ezzel a korosztállyal való speciális foglalkozás szükségessége. Dolgozatomban a fiatalkor és a felnőttkor közötti átmeneti életszakasz, a fiatal felnőttkor jellemzőit és esetleges kezelhetőségét vizsgálom – nem kizárólag – nevelői szemmel. *Hipotézisem az, hogy a fiatal felnőttek 25 éves korig terjedő korosztálya olyan pszichoszociális sajátosságokkal rendelkezik, amelyek különös szükségleteket és ezekre építhető speciális büntetés-végrehajtási feladatokat idéznek elő.* Úgy gondolom, hogy azért szükséges a fiatal felnőttek esetében a felnőttektől eltérő, elsősorban a szocializációs deficitek kiküszöbölésére hangsúlyt fektető módon reagálni, mert figyelembe kell venni a felnőtté válás átmeneti időszakának sajátosságait. Másrésről az egyén és a társadalom közös érdeke fogalmazódhat meg abban, hogy a büntetés-végrehajtás erőfeszítései olyan elítéltek reintegrálására koncentráljanak, akik előtt még hosszú életút áll, amelynek irányultsága nem lehet közömbös sem az egyén, sem a közösség számára.

A fiatal felnőttkor szociológiai és pszichológiai problémái

„Általános jelleggel elmondható, hogy a fiatalok számára orientációs zavarokat okozhatnak az elmúlt húsz-harminc évben megfigyelhető társadalmi változások. Így a hagyományos családi struktúrák felbomlása, az elhúzóódó tanulmányok, a szakképzésben, illetve a munkaerőpiacon megfigyelhető deficitek, a média befolyásoló szerepének negatív hatásai és az ezekkel összefüggésben megfigyelhető értékrend-változások, melyek a makrotársadalmi jelenségek kivételései. A felnőtté válás során felmerülő problémák és konfliktusok sok esetben krízist, válságos állapotot eredményeznek. Ennek eredője azonban gyakran nem magában a felnőtté válásban keresendő. Előfordulhat ugyanis, hogy az adott probléma a felnőttekre is jellemző, és az a felnőttek szintjéről tevődik át a fiatalokéra.”⁴ *A büntetés-végrehajtásnak ebben a folyamatban a válsághelyzetek kezelésében lehet jelentős feladata.*

A különböző életkorok szakaszolását, a szakaszok biológiai, pszichológiai, pedagógiai jellemzőit sokan, sokféle szempont figyelembevételével próbálták körülírni az ókortól napjainkig, de általánosan elfogadható szakaszhatárok

⁴ Csúri András: A fiatal felnőtt életkor mint büntetőjogilag releváns életszakasz. Doktori értekezés. Kézirat. 2008. 15. p.

még nem születtek. Az utóbbi évtizedekben különösen a szociológusok, ifjúságkutatók gyakran foglalkoztak az egykor klasszikus „gyermek- és serdülőkör” a „felnőttkor-időskor” életszakasz-modell újraértelmezésével, ugyanis a modern korra jellemző életforma új életstílusokat és szociális szerepeket produkál. A serdülőkör és a felnőttkor közé beékelődött időszakaszt *posztadoleszcenciának* nevezik.

Szociológusok szerint a korhatárok kitolódásának hátterében az elmúlt évtizedekben bekövetkezett társadalmi modernizáció, a hatékony piacgazdaság és az ezzel együtt járó életszínvonal-növekedés, illetve az iskolázottság felértékelődése áll. A hosszabb tanulási idő és az egyre kitolódó munkavállalás miatt kialakult egy olyan életszakasz, amit a felnőtt státusz jogainak és kötelességeinek késleltetett felvállalása jellemez.⁵

A posztadoleszcencia (kései fiatalkor) egyénenként változóan hosszabb vagy rövidebb ideig is eltarthat. A posztadoleszcencia koncepciót Kenneth Keniston vezette be a tudományos vitába. Szerinte a modern társadalmakban megfigyelhető, hogy a szexuális érettség és a szociális értelemben vett felnőtté válás, illetve a munkavállalás időpontja fokozatosan elkülönül egymástól. Ebből adódóan kialakul egy olyan életszakasz, melyben a felnőtté válás dimenziói fokozatosan, egymáshoz képest részben elcsúszva jelentkeznek. A posztadoleszcens életszakasz mint társadalmilag releváns jelenség először a poszt-indusztriális társadalmakban alakult ki, kiszélesedése és konkrét időbeli elnyúlása a társadalmi modernizáció fontos jeleként tekinthető.⁶ E fiatalok magatartására és életstílusára az „itt és most” jellemző, hiányzik a megállapodás és biztonságra törekvés, ami akadályozza a tartós párkapcsolatok kialakulását, vagy a szülői szerep vállalását is. Megnőtt a korábban mereven elhatárolt gyermeki lét / szülői függőség és a felnőtt lét / önállóság kategóriák közötti átjárhatóság. Ez az átjárhatóság tolja ki a felnőtté válás végső időpontját. Aki a 18. életévét betölti, jogilag teljesen önálló és felnőtt (tetteiért felelős). Ugyanakkor a 18 éves „felnőtt” fiatal jellemzően nem rendelkezik önálló jövedelemmel és lakással, nem fejezte még be a tanulmányait, érzelmiileg sem teljesen érett, és nem tekinthető minden összefüggésben felelősnek tetteiért. A szakirodalom és a gyakorlat is azt mutatja, hogy a 21., de sok esetben csak a 25. életév eléréséhez kapcsolódnak olyan élethelyzetbeli változások, amelyek a felnőtté válás folyamatának már nem visszafordítható lezárultát jelzik.

Mindezekre figyelemmel megállapítható, hogy meghosszabbodott az az életszakasz, amikor a biológiaiilag már érett – azaz érdeklődő, veszély- és kalandkereső – fiatal még a családjával él, mert nem tekinthető felnőttnek. Azon-

⁵ Bereczki Enikő: Örök kamaszok.
www.hetek.hu/riport/200710/orok_kamaszok http (Letöltve: 2009. április 22.)

⁶ Vaskovics László: A posztadoleszcencia szociológiai elmélete.
www.socio.mta.hu/mszt/20004/vaskovic.htm (Letöltve: 2009. március 21.)

ban a család intézménye, amely részben talán a gyermekek megváltozott élethelyzete miatt is mutat válságtüneteket, önmagában semmi esetre sem képes kezelni ezt a veszélyfaktorokkal terhes, meghosszabbodott létszakaszt. A posztadoleszcens életszakaszra – az elméleti feltételezések szerint – jellegzetes szocio-kulturális életmód nem határozható meg az életszakaszok kor szerinti elkülönítésével. Éppen ellenkezőleg, abból kell kiindulnunk, hogy létezik egy társadalm szerkezeti leghatározható posztadoleszcens életszakasz (és egy erre jellemző életstílus és cselekvési minta is), amely azonban a nagykorúak egyes korcsoportjaiban (jogi értelemben vett nagykorúság alapján) különböző megoszlásban jelentkezik. Felvetődik még egy tapasztalati kérdés is, miszerint milyen gyakran fordulnak elő az egyes korcsoportok tagjainál a posztadoleszcens életszakaszra jellemző ismertetőjegyek. A posztadoleszcens életszakaszt a fiatalkorhoz tartozó korcsoport "beékelte" részeként kell tekinteni.

A pszichológiai szakirodalom részletesen foglalkozik a fiatalkorból a felnőttkorba történő átmenettel, amely tulajdonképpen az intellektuális és szociális képességek kialakulásával, az egyéni felelősségtudat kifejlődésével, illetve az értékek és a normarendszer stabilizálódásával valósul meg. Klaus Hurrelmann az alábbi tulajdonságokban és szerepekben látja a felnőttkor legfontosabb meghatározó részterületeit: 1.) anyagi önállóság, 2.) családalapítás, gyermekgondozás, 3.) a kulturális és a gazdasági életben való részvétel, 4.) a politikai életben való részvétel.⁷ A fiatalkorból történő kilépés akkor tekinthető megvalósultnak, ha a felsorolt dimenziók mindegyikén (foglalkozás és munka, partnerkapcsolat és a család területe, a kultúra, illetve a politika területe) teljes körűen, vagy legalábbis kielégítő mértékben jelentkezik a felnőttkorra jellemző felelősségtudat, illetve az önállóság. A leválási dimenziók mellett megkülönböztetünk eltérő leválási formákat, mint a jogi értelemben vett leválás, a közös fedél alól történő leválás, az anyagi és pénzügyi területen történő leválás, az önálló döntést eredményező leválás és az öntudatosulás. Társadalomtudományi szempontból a felnőtté válást akkor tekinthetjük megvalósultnak, ha a felnőtteknek fenntartott társadalmi pozícióban az adott személy önálló döntési joggal rendelkezik.

Az egyénné felnőtté válása során feladatokat kell megoldania, melyek némi leegyszerűsítéssel három csoportra oszthatók:

1. a nemi identitás elérése,
2. a szülőkről való érzelmi leválás,
3. új, felnőtt identitás kialakítása.

⁷ Hurrelmann, Klaus (1994): *Lebensphase Jugend: Eine Einführung in die sozialwissenschaftliche Jugendforschung*. Weinheim/München, Juventa. – Idézi: Vaskovics László: *A posztadoleszcencia szociológiai elmélete*. – www.socio.mta.hu/mszt/20004/vaskovic.htm (Letöltve: 2009. március 21.)

Ad 1. A serdülőkor végére a nemi fejlődésen uralomra kell jutnia a genitalitásnak a részösztönök (orális, anális) felett, az embernek el kell jutnia a nemi szerep vállalásához és a heteroszexuális partnerválasztáshoz. Be kell tudnia lépnie egy intim kapcsolatba önálló énje elvesztésének félelme nélkül.

Ad 2. Érzelmeinek függetlenednie kell a szülői családtól, képessé kell válnia arra, hogy a családon kívüli kapcsolatokat építhessen ki. A serdülő akkor tud könnyebben leválni a szülői családról, és új társat keresni, ha az otthon megbízható érzelmi támaszt nyújtott.

Ad 3. Új, felnőtt identitást kell kialakítania: el kell vállalnia a felnőtt ember társadalmi szerepét, beleértve az önálló életvitelt, a megfelelő pálya megválasztását, továbbá a saját és mások sorsáért érzett felelősséget is. Ezeket az életfeladatokat a biológiai-pszichológiai érés és a társadalmi elvárások összetételközése tűzi ki.⁸ Ha a fiatal ezeket a számára sok esetben igen nehéz feladatokat nem tudja megfelelően teljesíteni úgy, hogy a normakövetés határain belül maradjon – illetve ezekhez nem kapja meg a megfelelő segítséget –, magatartása a devianciák irányába fordul, és a büntetés-végrehajtás alanyává válhat.

A fiatal felnőtt elkövetők specifikus csoportképzése a büntetés-végrehajtásban

A fentiekben taglalt ismeretek alapján megkísérlem a fiatal felnőttek specifikus csoportképzésének büntetés-végrehajtási célját, programját megfogalmazni. A sajátos kezelési célt a fiatal felnőttek szocializációs hiányosságainak célirányos és hatékony kompenzálásán belül az önismereti tapasztalatok megszerzésében, az önkontroll, az önreflexió, és a tudatosság képességének megerősítésében látom. Szintén kiemelt feladatnak tekintem ennél a korosztálynál az agresszió- és konfliktuskezelési technikák kialakítását, illetve megerősítését, a felelősségvállalás erősítését, a kommunikációs, szocializációs, társas készségek, a toleranciaszint, belátási képesség fejlesztését. Szociális készségük fejlesztésében fontos területnek tekintem a családi szerepminták korrekcióját, mintaadó programok nyújtását a szabadidő tartalmas és sokszínű eltöltéséhez, az önálló egzisztencia-teremtéshez szükséges ismeretek tágitását, a társadalmi beilleszkedés és együttélés legitim lehetőségeinek, normarendszerének mélyebb szintű megismerését. Mindezek által a kívánt cél e korosztály számára olyan alternatívák, pozitív példák bemutatása, amelyek az ún. deviáns karrier helyett a normakövető, következetes és sikeres életpálya eléréséhez nyújtanak segítséget, végső soron az érintettek életesélyeit – ezen belül: munkaerő-piaci esélyeit – javítva.

⁸ Sima Ágnes: Átmenet a gyermek és a felnőttkor között.
www.fszek.hu/szociologia/.../tema_mental.html (Letöltve: 2009. április 22.)

Kiemelt fejlesztési feladatok a fiatal felnőtt elitéltek csoportjában

A cél az, hogy a fejlesztés folyamatként működjön, melynek során egyértelmű elvárások felállításával és feladatok adásával a fiatal felnőtt segítséget kapjon. A speciális csoportban folyó személyiségformálás színtereit, szervezeti kereteit az egyéni és a csoportos foglalkozások, rendezvények, versenyek, szabadidős programok adják. A célkitűzésekben, alapelvekben megfogalmazottak alapján a következő területeket szükséges kiemelni:

- a) az énkép, önismeret fejlesztése,
- b) hon- és népismeret,
- c) európai azonosságtudat – egyetemes kultúra,
- d) aktív állampolgársági ismeretek,
- e) gazdasági ismeretek,
- f) a környezettudatosság fejlesztése,
- g) tanulásmódszertan,
- h) a testi és lelki egészségre vonatkozó ismeretek,
- i) az agresszió csökkentése,
- j) felkészítés a felnőtt-lét szerepeire.

a.) Az énkép, önismeret fejlesztése

Az értékek és kompetenciák csak akkor épülnek be a fiatal felnőttek énképébe és válnak magatartást irányító tényezőkké, ha a fiatalok maguk is részeseivé válnak az értékek megnevezésének, azonosításának, megértik következményeiket, és megismerik az elsajátított tudás, készségek működését, felhasználhatóságát. Ezért foglalkozunk az énkép, önismeret fejlesztésével. Ezen túl minden elitélt részt vehet szakember (pszichológus) vezetésével az intézet által szervezett önismereti tréningen.

b.) Hon- és népismeret

A hon- és népismereti csoportfoglalkozások keretében figyelmet kell fordítani a magyar nemzet kultúrájának, hagyományainak, értékeinek megismerésére, a történelmi események és az ezekhez kapcsolódó nemzeti ünnepek ismeretére. A téma feldolgozása a fogvatartottak által szerkesztett és előadott előadásokon, ünnepi rendezvényeken történik.

c.) Európai azonosságtudat – egyetemes kultúra

Csoportos foglalkozások keretében, ismeretterjesztő előadások, kiadványok, az elektronikus média felhasználásával törekedni kell az európai identitás erősítésére és más kultúrák elfogadására, a hazánk uniós tagságával kapcsolatos ismeretek átadására.

d.) Aktív állampolgársági ismeretek

Meg kell teremteni az aktív, tudatos állampolgári léthez szükséges ismeretek, képességek, megfelelő beállítottság és motiváltság gyakorlásához szükséges teret, lehetőségeket. Ismertetni kell a legfontosabb állampolgári jogokat és kötelezettségeket, különösen kihangsúlyozva ezek szükségesszerű egyensúlyát.

e.) Gazdasági ismeretek

Cél, hogy a makro- és mikrogazdaság alapvető összefüggéseit értő, a javaikkal okosan gazdálkodni képes emberek szabaduljanak büntetésük letöltésével a bv. intézetekből.

f.) A környezettudatosság fejlesztése

A program középpontjában olyan értékek felismerése és olyan fogalmak meghatározása áll, amelyek segítenek az ember és kultúrája, valamint az őt körülvevő biofizikai környezet sokrétű kapcsolatának megértéséhez és értékeléséhez.

g.) Tanulásmódszertan

A tanulási stratégiák az információfeldolgozás megtanulható módjai, amelyek fejleszthetők, és így megváltoztathatók. Megfelelő tanulási stratégiák kifejlesztésével a fiatal felnőtt olyan tanulási feladattal is eredményesen megbirkózhat, amely egyébként nem felelne meg korábban kialakult tanulási stílusának. Minden ember tanulási stílusában vannak viszonylag erős és gyenge pontok, amelyek megismerése és tudatosítása rendkívül fontos. Ha sikerül tudatosítani a gyenge pontokat, akkor kifejleszthetők olyan tanulási stratégiák, amelyek segítségével ezek a hátrányok megszüntethetők, vagy jelentősen csökkenthetők.

h.) A testi és lelki egészségre vonatkozó ismeretek

Cél azoknak a pozitív beállítódásoknak, magatartásoknak, szokásoknak a kialakítása, amelyek a fiatalok egészséges életvitellel kapcsolatos szemléletét és magatartását irányítják. E programokkal lehetőséget kell nyújtani a káros függőségekhez vezető szokások kialakulásának megelőzéséhez (drog-prevenció, illetve az újabb keletű fertőző betegségek, AIDS, hepatitis).

i.) Az agresszió csökkentésének módjai

- az agresszió ellenes normák tanítása,
- az azonosulás, empátia növelése,
- a médiahatás elleni védekezés tanítása,
- a kritikus gondolkodás fejlesztése,
- a nem agresszív modellek jelenléte,
- alternatív konfliktuskezelési módok,
- indulatkezelési tréningek.

j.) Felkészülés a felnőtt-lét szerepeire

Az ember többféle szerepében is érintett, hiszen szülőként, családfenntartóként, munkavállalóként, helyi lakosként stb. egyaránt vállálnia kell a rá háruló feladatokat és felelősséget. Ahhoz, hogy ezek a szerepek viszonylag kevés konfliktussal és feszültséggel teljesíthetők legyenek, meg kell tanulnia

az ezekkel kapcsolatos ismereteket, és tisztázni kell azokat az érzéseket, amelyek sokszor a tudott dolgok elfogadását, vagy végrehajtását is akadályozzák.

Nevelési módszerek és eszközök

A nevelési módszerek és eszközök kiválasztása során, illetve azok alkalmazásakor az alábbiakat szükséges figyelembe venni:

- a nagyobb hatásfok elérése érdekében szükséges az intézetben folyó összes fejlesztési célú tevékenység, foglalkozás, program összehangolása;
- a témaegységek feldolgozása, a feladatok megoldása az elítéltek érdeklődésére és interaktív együttműködésére épüljön;
- a foglalkozásokat, foglalkozási modulokat kövesse értékelés, pozitív megerősítés.

Személyi feltételek:

A nevelési feladatokat lehetőség szerint pedagógus végzettségű nevelő végezze, aki:

- rendszeresen önképzzi magát, illetve szervezett továbbképzéssel megújított, korszerű szakmai ismeretekkel rendelkezik
- képes a fejlesztési folyamat megszervezésére, irányítására, ellenőrzésére, értékelésre, jártas a különböző eljárások alkalmazásában
- egyéniségével, megjelenésével, felkészültségével, műveltségével követendő példaként szolgálhat
- megfelelő empátiával rendelkezik
- szakmai tevékenysége során együttműködik a személyi állomány tagjaival.

Együttműködés külső szervezetekkel:

A pártfogó bevonásával szükség esetén Családi Döntéshozó Csoportkonferenciát szükséges szervezni, lehetővé kell tenni, hogy a fiatal felnőtt szabadulása után már rendelkezzen munkalehetőséggel, illetve igény és szükség szerint ismerje a lakcíme szerint illetékes szociális intézmények címét, szolgáltatásait, legyen tisztában azok igénybevételének lehetőségeivel, módjával. Szintén a pártfogó segítségét igénybe véve csoportfoglalkozások, ismeretterjesztő előadások megtartása céljából kapcsolat felvételét kell szorgalmazni civil szervezetekkel, munkaügyi központokkal és egyéb szervezetekkel, akik tájékoztatóikkal, előadásaikkal segíthetik a reszocializációt.